

تحریم و چشم انداز اقتصاد ایران

بیم و امیدهای اقتصاد ایران در سناریوهای پیش رو

۱۲۷

مؤسسه راهبردهای بازنگری صبا

۱۴۰۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تحریم و چشم انداز اقتصاد ایران: بیم و امیدهای اقتصاد ایران در سناریوهای پیش رو

جعفر کشت دار

مؤسسه راهبردهای بازنگشتگی صبا

خرداد ۱۴۰۴

تحریم و چشم انداز اقتصاد ایران: بیم و امیدهای اقتصاد ایران در سناریوهای پیش رو

نویسنده: جعفر کشت‌دار

مدیر پژوهش: حسین رجب‌پور

ناظر پژوهش: فرشاد کرمی

گرافیک و صفحه‌آرایی: امید طاهری

چاپ و صحافی: هفت مهر

تیراژ: ۱۰۰۰

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۴

نشانی مؤسسه راهبردهای بازنشتگی صبا: تهران، خیابان سید جمال الدین

اسدآبادی (یوسف آباد)، روبروی خیابان پنجاه و هشتم، پلاک ۴۴۳

تلفن نشر: ۰۲۱-۸۸۰۶۵۰۱۴

وبسایت: www.saba-psi.ir

فهرست مطالب

۵	چکیده.....
۶	مقدمه
۹	پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول.....
۱۱	تعریف سناریوها.....
۱۳	چشم‌انداز شاخص‌های اقتصادی.....
۱۳	۱- اقتصاد کلان.....
۱۳	۱-۱- تشکیل سرمایه ثابت
۱۵	۱-۲- بهره‌وری
۱۹	۱-۳- رشد
۲۳	۱-۴- تورم
۲۵	۱-۵- نرخ ارز
۲۷	۲- دولت
۲۷	۲-۱- درآمد مالیاتی
۲۹	۲-۲- کسری بودجه
۳۰	۳- متغیرهای اجتماعی
۳۰	۳-۱- دستمزد
۳۲	۳-۲- نابرابری
۳۵	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

فهرست جدول‌ها و نمودارها

- جدول ۱- پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول از اقتصاد ایران ۱۰
- نمودار ۱- تشکیل سرمایه ثابت به قیمت ثابت ۱۵
- نمودار ۲- بهره‌وری سرمایه ۱۷
- نمودار ۳- بهره‌وری نیروی کار ۱۹
- نمودار ۴- رشد اقتصادی ۲۱
- نمودار ۵- رشد بدون نفت ۲۳
- نمودار ۶- پیش‌بینی تورم ۲۵
- نمودار ۷- نرخ ارز (دلار) بازار آزاد (تومان) ۲۶
- نمودار ۸- درآمد مالیاتی هزار میلیارد تومان ۲۸
- نمودار ۹- کسری تراز عملیاتی (هزار میلیارد تومان) ۳۰
- نمودار ۱۰- میانگین دستمزد کل اقتصاد - هزار تومان در ماه ۳۱
- نمودار ۱۱- ضریب جینی ۳۳

چکیده

گزارش حاضر با بهره‌گیری از مدل اقتصادسنجی VAR به پیش‌بینی متغیرهای کلیدی اقتصاد کلان ایران برای سال ۱۴۰۵ تحت سه سناریو پرداخته است. سناریوها عبارتند از: ادامه روند فعلی، تشدید تحریم‌ها، و لغو تحریم‌ها. نتایج نشان می‌دهد که متغیرهایی نظیر رشد اقتصادی، نرخ ارز، تورم، و کسری بودجه به شدت به تحولات سیاسی و اقتصادی، به‌ویژه در حوزه تحریم‌ها، حساس هستند. در سناریوی لغو تحریم‌ها، رشد اقتصادی تا ۸/۲۴ درصد، تورم به زیر ۳۰ درصد، و نرخ ارز به حدود ۸۸ هزار تومان پیش‌بینی شده است، در حالی که تشدید تحریم‌ها رشد اقتصادی را به ۲/۲۱ درصد، تورم را به ۳۹ درصد، و نرخ ارز را به ۱۶۸ هزار تومان می‌رساند. سناریوی ادامه روند فعلی، رشد اقتصادی ۲/۶۹ درصد، تورم حدود ۳۰ درصد، و نرخ ارز ۱۲۵ هزار تومان را نشان می‌دهد. متغیرهای بلندمدت مانند تشکیل سرمایه ثابت، بهره‌وری، و ضریب جینی به دلیل ماهیت ساختاری و نهادی اقتصاد ایران، واکنش محدودی به تغییرات کوتاه‌مدت تحریم‌ها دارند.

کلمات کلیدی: اقتصاد کلان ایران، تحریم‌ها، پیش‌بینی اقتصادی، تورم، نرخ ارز، سیاست‌گذاری اقتصادی

مقدمه

پیش‌بینی تقریبی متغیرهای اقتصاد کلان و درک بیم و امیدهای پیش روی اقتصاد ایران، به‌ویژه در شرایط عدم قطعیت ناشی از تحریم‌ها، برای سیاست‌گذاری مؤثر و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی بسیار حیاتی است؛ در حقیقت این پیش‌بینی‌ها هستند که امکان سیاست‌گذاری مبتنی بر داده را ممکن کرده و ریسک‌های ناشی از هر تصمیم را شبیه‌سازی می‌کنند.

روابط متقابل و پیچیده بین بخش‌های مالی و واقعی اقتصاد، نقشی حیاتی در شکل‌گیری چشم‌انداز اقتصاد کلان ایفا می‌کنند. این موضوع در مورد اقتصاد ایران و تغییرات منحصربه‌فرد آن نیز صدق می‌کند. تحولات تحریم، بازارهای مالی، سیاست‌های مالی و سیاست‌های پولی و همه‌گیری کرونا همگی می‌توانند اثرات قابل‌توجهی بر تولید، تورم، بیکاری و سایر متغیرهای کلیدی اقتصاد کلان داشته باشند. تحولات اخیر اقتصاد ایران در تاریخ اقتصادی کشور کم‌نظیر است. اقتصاد ایران در دهه ۹۰ شمسی دست خوش تغییرات بسیار زیادی قرار گرفت. تداوم تحریم‌ها و عدم موفقیت دولت برای لغو تحریم‌ها و همچنین همه‌گیری کرونا در انتهای دهه ۹۰ باعث گردید، متغیرهای اقتصادی از میانگین روندهای بلندمدت فاصله گرفته و محیط اقتصاد کشور را تا اندازه زیادی از تعادل قبلی خارج کنند. نوسانات

شدید نرخ ارز، و تورم‌های بالا به همراه رشد اقتصادی بسیار پایین از نشانه‌های این تغییرات است. ماندگاری این تغییرات تعادل‌های جدید را شکل داده و باعث شده بسیاری از مناسبات اقتصادی دچار دگرگونی شده و ریسک‌های اقتصادی جدیدی به کشور تحمیل شود. این تغییرات حتی بر روی نحوه روابط میان متغیرها نیز تأثیر گذاشته و شناسایی اثرگذاری و اثرپذیری را بسیار پیچیده کرده است. اقتصاد ایران قرن جدید شمسی را با آسیب‌های التیام نیافته دهه ۹۰ آغاز کرد. با ورود به دهه ۱۴۰۰، شوک‌های اولیه تشدید تحریم و همه‌گیری کرونا تخلیه شد و اکنون اقتصاد کشور مجدداً در آستانه دوگانه تشدید تحریم و یا لغو تحریم قرار گرفته که راه پیش رو را غبارآلود نشان می‌دهد؛ به گونه‌ای که دانسته‌های پیش رو خیلی کمتر از ندانسته‌ها هستند و ریسک سیاست‌گذاری اقتصادی افزایش یافته است. از این‌رو، ارزیابی دقیق و به موقع ریسک‌های پیش روی اقتصاد ایران، به ویژه در شرایط عدم قطعیت ناشی از تحریم‌ها، از اهمیت بسزایی برخوردار است. در این فضا پیش‌بینی متغیرهای اقتصاد کلان بسیار کار مشکلی است. مدل‌هایی موفق به پیش‌بینی دقیق می‌شوند که از توانایی شناسایی تغییر در روندها و شوک‌ها و همچنین تغییر در روابط علی میان متغیرها را داشته باشند. در نتیجه مدل‌های کلان‌سنجی که روند همه متغیرها و اثرات متقابل آن‌ها را در کنار هم موردبررسی قرار می‌دهد نسبت به مدل‌های تک معادله‌ای ارجحیت دارد. گزارش حاضر سعی دارد که با استفاده از یک مدل

اقتصادسنجی به نام VAR به پیش‌بینی روند چند شاخص منتخب اقتصاد کلان پردازد. این گزارش به‌ویژه به دنبال پاسخگویی به این سوال است که «تحریم‌ها چگونه بر متغیرهای کلیدی منتخب اقتصاد کلان ایران (مانند رشد اقتصادی، تورم و بیکاری) تأثیر گذاشته‌اند؟» پاسخگویی به این سؤال مستلزم ساخت سناریوهای خوش‌بینانه، بدبینانه و میانه است. در این راستا، تلاش خواهد شد چشم‌اندازی جامع از وضعیت اقتصاد ایران برای تصمیم‌گیران اقتصادی ارائه گردد.

پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول

صندوق بین‌المللی پول بر اساس مدل FPP¹ که خود توسعه داده است، هر ساله متغیرهای اقتصاد کلان کشورها را پیش‌بینی می‌کند. متغیرهای هدف برای پیش‌بینی صندوق شامل تورم، اشتغال، رشد اقتصادی، صادرات و واردات و غیره هستند. البته به دلیل تعدد کشورها و شاخص‌های هدف پیش‌بینی، صندوق بین‌المللی پول برای پیش‌بینی سناریوسازی نمی‌کند؛ اما در صورت تغییر شرایط پیش‌بینی خود را با شرایط جدید به‌روز می‌کند. جدول شماره (۱) برخی از شاخص‌های اصلی اقتصاد ایران در آخرین پیش‌بینی صندوق ارائه شده است. همانطور که مشاهده می‌شود بعد از یک دوره افزایش سه ساله کاهش پیدا کرده و به تدریج به ۲ درصد می‌رسد. همچنین تورم نیز روند کاهشی داشته و به کانال ۲۰ درصد وارد می‌شود. به غیر از رشد اقتصادی تقریباً سایر متغیرها روند مطلوبی را طی کرده‌اند، البته به نظر می‌رسد پیش‌بینی‌های صندوق بین‌المللی پول تحولات اخیر سیاسی مانند مذاکرات ایران و آمریکا را به عنوان عامل‌های تأثیرگذار دخالت نداده است.

جدول ۱- پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول از اقتصاد ایران

شاخص	۲۰۲۶	۲۰۲۷	۲۰۲۸	۲۰۲۹
رشد اقتصادی - درصد	۲,۷۵	۲,۳۵	۱,۹۹	۲
تولید ناخالص داخلی سرانه - دلار	۵۶۴۰	۵۹۶۵	۶۲۷۰	۶۵۸۵
نورم - درصد	۲۷,۵	۲۵,۷	۲۵	۲۵
حجم واردات کالا - درصد تغییر	-۶,۵	-۹,۸	-۹,۲	-۹,۴
حجم صادرات کالا - درصد تغییر	۳,۸	۰,۹۶	۲,۳۶	۳,۱۵
نرخ بیکاری - درصد	۸,۸	۹	۹	۹

منبع - صندوق بین‌المللی پول گزارش ۲۰۲۴

تعریف سناریوها

باتوجه به پیچیدگی‌های محیط اقتصادی و تغییرات سریع در سطح جهانی، پیش‌بینی آینده متغیرهای کلان اقتصادی بدون در نظر گرفتن سناریوهای گوناگون، اغلب به نتایج غیرقابل اعتماد منتهی می‌شود. روند متغیرهای اقتصادی کشور در ده ساله اخیر نسبت به اخبار مذاکرات برای رفع تحریم و یا تشدید تحریم بسیار حساس بوده است به گونه‌ای که هر متغیر در صورت لغو تحریم و یا تشدید تحریم سرنوشت متفاوتی خواهند داشت. به همین دلیل مبنای تعیین سناریوها وضعیت تحریم قرار گرفته است.

سناریوی ادامه روند فعلی: حالتی را در نظر می‌گیرد که در خصوص تحریم‌ها تغییر خاصی رخ ندهد و روند فعلی ادامه پیدا کند. در حقیقت شوک جدیدی به اقتصاد وارد نشود.

سناریوی تشدید تحریم: حالتی را در نظر می‌گیرد که تحریم‌ها به صورت هوشمندانه و پویا تمامی کانال‌های فروش نفت و واردات سرمایه، نقل و انتقالات مالی و حتی ورود تکنولوژی به کشور گرفته شود.

سناریوی لغو تحریم‌ها: حالتی را در نظر می‌گیرد که مذاکرات منجر به لغو تمامی تحریم‌های اقتصادی ایران و افزایش فروش نفت شود.

به منظور پیش‌بینی متغیرهای اقتصادی از یک مدل اقتصادسنجی استفاده شده است. مدل خودرگرسیون برداری (VAR) سابقه طولانی به عنوان یک ابزار پیش‌بینی دارد. این مدل که ابتدا توسط کریستوفر سیمز^۲ (۱۹۸۰) معرفی شد یک مدل ساختاری است که به پیش‌بینی متغیرها می‌پردازد. این مدل بدون قضاوتی نسبت به طرف علیت متغیرها با در نظر گرفتن نحوه و میزان اثرگذاری آن‌ها بر یکدیگر به پیش‌بینی می‌پردازد و یکی از اصلی‌ترین ویژگی‌های آن امکان سناریوسازی در این مدل است. بر اساس آنچه که در مورد سناریوها و مدل‌های پیش‌بینی مورد استفاده در این گزارش گفته شد در ادامه به پیش‌بینی متغیرهای اصلی اقتصاد کلان مانند رشد، تورم، نرخ ارز، نرخ بیکاری، بهره‌وری، تشکیل سرمایه ثابت و کسری بودجه دولت که خروجی نرم‌افزار ایویوز و مدل اقتصادسنجی VAR است خواهیم پرداخت.

چشم‌انداز شاخص‌های اقتصادی

بر اساس آنچه که در مورد مدل پیش‌بینی و سناریوهای تدوین شده گفته شد به پیش‌بینی متغیرهای اقتصاد ایران می‌پردازیم. این متغیرها را به سه دسته متغیرهای اقتصاد کلان، متغیرهای دولت، و متغیرهای اجتماعی - اقتصادی تقسیم کرده‌ایم. ناگفته روشن است به دلیل اهمیت و تمرکز این گزارش بر روی متغیرهای اقتصاد کلان، تعداد و میزان تحلیل این دسته از متغیرها بیشتر و مفصل‌تر خواهد بود.

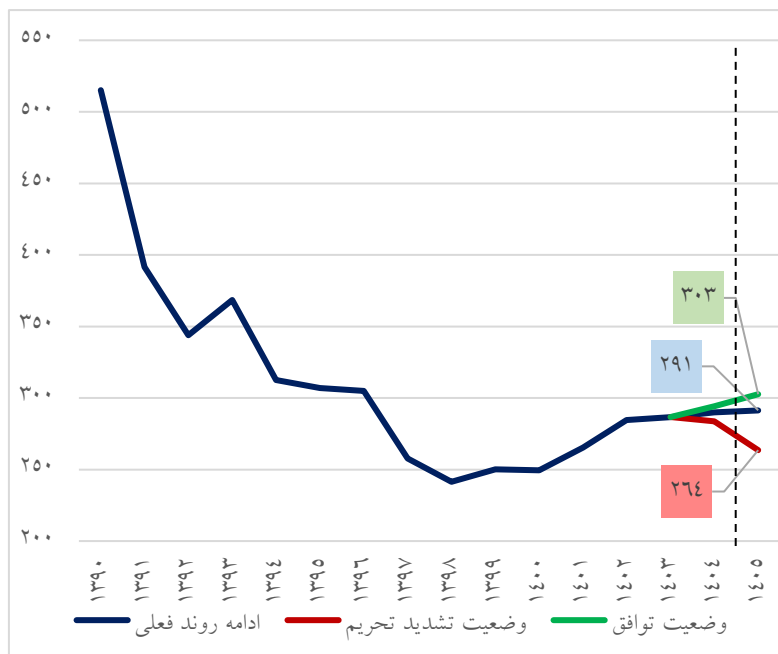
۱- اقتصاد کلان

۱-۱- تشکیل سرمایه ثابت

یکی از پایه‌های اصلی حرکت در مسیر رشد اقتصادی شاخص تشکیل سرمایه ثابت است. این شاخص تا حد زیادی نمایانگر وضعیت سرمایه‌گذاری در کشور است. نمودار شماره (۱) روند این شاخص را ارائه داده و برای سال ۱۴۰۵ پیش‌بینی کرده است. بر اساس این نمودار، در سناریوی ادامه روند فعلی (خط آبی)، تشکیل سرمایه ثابت در اقتصاد ایران با یک شیب ملایم به رشد خود ادامه خواهد داد و در سال ۱۴۰۵ به حدود ۲۹۱ هزار میلیارد تومان خواهد رسید. این سناریو نشان می‌دهد که بدون تغییرات اساسی در شرایط

کنونی، رشد سرمایه ثابت بسیار محدود بوده و این میزان از سرمایه نمی تواند محرک رشد اقتصادی شود. در سناریوی تشدید تحریم ها (خط قرمز) تشکیل سرمایه ثابت همچون تمام سال های دهه ۹۰ با روند کاهشی خواهد داشت و در سال ۱۴۰۵ به حدود ۲۶۴ هزار میلیارد تومان خواهد رسید. این پیش بینی حاکی از آن است که افزایش فشارهای تحریمی می تواند به شدت بر میزان سرمایه گذاری در اقتصاد ایران تأثیر منفی بگذارد و منجر به کاهش آن شود. از طرفی دیگر، سناریوی لغو تحریم ها (خط سبز) یک چشم انداز تا حدی مثبت را برای این شاخص نشان می دهد. بر اساس این سناریو، با رفع تحریم های اقتصادی، میزان سرمایه گذاری تا حدی افزایش خواهد یافت و در سال ۱۴۰۵ به حدود ۳۰۳ هزار میلیارد تومان خواهد رسید. هرچن این میزان رشد همچنان جایگزین وسعت افت تشکیل سرمایه ثابت در سال های دهه ۹۰ نخواهد بود و اقتصاد ایران برای رسیدن به شرایط ابتدای دهه ۹۰ نیازمند مبالغ قابل توجه جذب سرمایه و رشد اقتصادی است.

نمودار ۱- تشکیل سرمایه ثابت به قیمت ثابت (هزار میلیارد تومان)

۲-۱- بهره‌وری

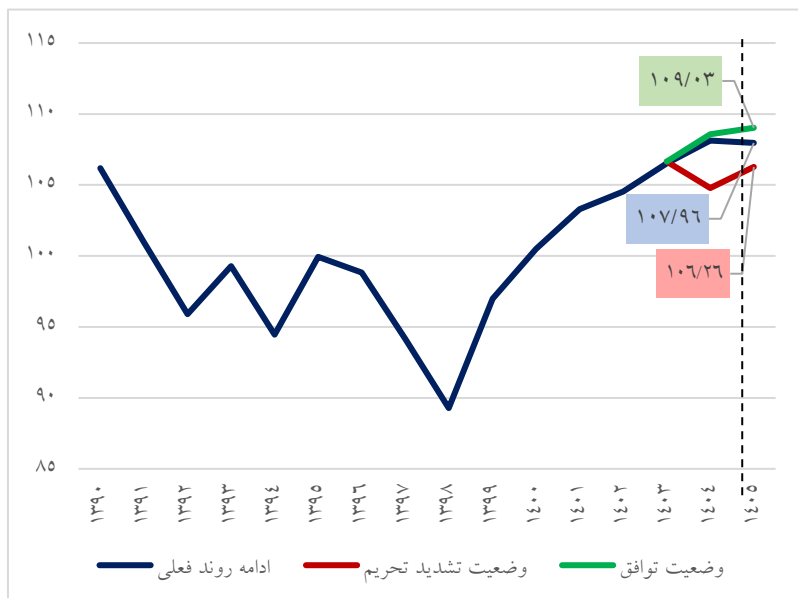
در مورد شاخص‌های بهره‌وری اقتصاد ابهامات بیشتر وجود دارد از این بابت نیازمند توضیح بیشتری است. زمانی که توسعه پایدار مبنای سیاست‌گذاری قرار گیرد، ماهیت رشد به رشد فراگیر مبدل می‌شود. در این حالت همه آحاد جامعه در معرض تحولات برخاسته از رشد اقتصادی فراگیر قرار می‌گیرند و همه از مزایای برخاسته از رشد بهره‌مند می‌شوند. ارتباط مثبت بین رشد

اقتصادی و افزایش بهره‌وری در تمام جوامع اقتصادی کم‌وبیش پذیرفته شده است، ولی علل بلندمدت رشد بهره‌وری موضوعی است که هنوز به درستی شناخته شده نیست. باور کلی بر این است که عوامل برانگیزند رشد بهره‌وری در دو سطح عمومی عمل می‌کنند. یک سطح عوامل فوری و کوتاه‌مدت است که به صورت ضربتی عامل رشد بهره‌وری می‌شود و همیشه در سطح فردی و بنگاه بروز می‌کند. این نوع رشد بهره‌وری از نوآوری کاربرد دانش فنی نو و سرمایه‌گذاری برای اصلاح ساخت برمی‌خیزد و کاربرد نوآوری بلافاصله سطح بهره‌وری را با رشدی دفعی به شدت افزایش می‌دهد. سطح دوم که از عواملی مانند سیاست‌های رقابتی، اصلاح ساخت اقتصاد و ترتیبات بنیادی‌تر بهبود عملکرد اقتصاد کشور بر می‌خیزد اثری به نسبت درازمدت‌تر بر رشد بهره‌وری باقی می‌گذارد و دامنه پوشش آن نیز به مراتب گسترده‌تر است.

پیش‌بینی روند بهره‌وری کار بسیار دشواری است چرا تعیین عوامل مؤثر بر آن در زمان و جغرافیایی مختلف، متفاوت است. نمودار شماره (۲) بهره‌وری سرمایه را برای سال ۱۴۰۵ در سه سناریوی مبنای این گزارش پیش‌بینی کرده است. در سناریوی افزایش شدت تحریم‌ها، همانطور که انتظار می‌رود، پیش‌بینی کاهش بهره‌وری سرمایه را نشان می‌دهد. این امر می‌تواند ناشی از محدودیت‌های بیشتر در دسترسی به فناوری، سرمایه‌گذاری خارجی و بازارهای بین‌المللی باشد. در مقابل، سناریوی لغو تحریم‌ها، رشد قابل توجهی در بهره‌وری سرمایه را پیش‌بینی می‌کند. رفع محدودیت‌ها

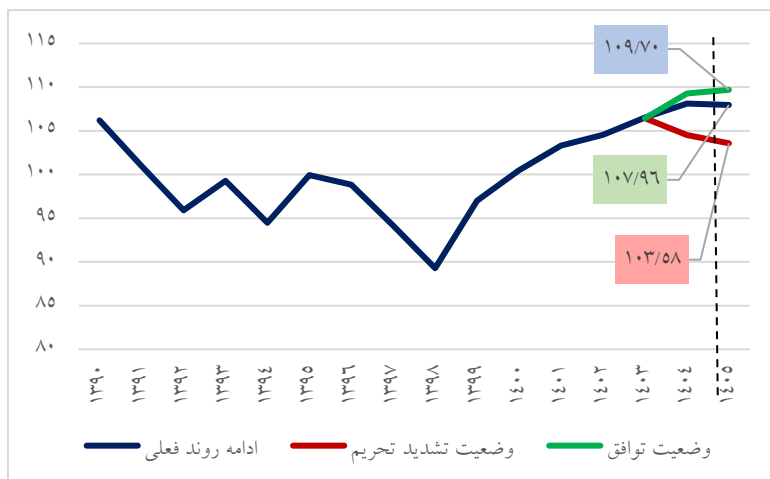
می‌تواند منجر به جذب سرمایه‌گذاری بیشتر، انتقال فناوری و بهبود کارایی در استفاده از منابع شود. این شرایط را اقتصاد ایران تا حدی در سال ۱۳۹۵ تجربه کرده است. اقتصادی که از کمبود منابع سرمایه‌گذاری رنج می‌برد با باز شدن فضا و کاهش محدودیت‌ها بیش از همه از ناحیه «سرمایه»، بر رشد اثر می‌گذارد، در نتیجه بهره‌وری سرمایه افزایش می‌یابد. سناریوی ادامه روند فعلی، یک مسیر میانه را نشان می‌دهد که در آن بهره‌وری سرمایه احتمالاً با یک شیب ملایم به رشد خود ادامه خواهد داد، البته بدون جهش‌های قابل توجه ناشی از لغو تحریم‌ها یا افت شدید ناشی از تشدید آن‌ها.

نمودار ۲- بهره‌وری سرمایه

باتوجه به شرایط دستمزدها در ایران، اهمیت نیروی کار در اقتصاد ایران بسیار کاهش یافته است. از آنجایی که بهره‌وری نیروی کار خود از دل دستمزد نیروی کار بدست می‌آید، گویی تحلیل دچار نوعی طرف‌علیت می‌شود که بهره‌وری کم باعث کاهش دستمزد است یا دستمزد پایین دلیلی بهره‌ور پایین می‌شود. با این محدودیت‌های داده‌های بهره‌وری نیروی کار از سال ۱۳۹۰ و پیش‌بینی سال ۱۴۰۵ در نمودار شماره (۳) ارائه شده است. در سناریوی افزایش شدت تحریم‌ها، مشابه بهره‌وری سرمایه، انتظار کاهش در بهره‌وری نیروی کار را نشان می‌دهد. این کاهش می‌تواند ناشی از سرکوب دستمزدها، کاهش سرمایه‌گذاری در آموزش و توسعه مهارت‌های نیروی کار و همچنین رکود اقتصادی ناشی از تحریم‌ها باشد. در مقابل، سناریوی لغو تحریم‌ها، رشد قابل توجهی را در بهره‌وری نیروی کار پیش‌بینی نمی‌شود. همان‌طور که گفته شد بهره‌وری نیروی کار به دلیل وابسته بودن به سطح دستمزدها نوسانات اندکی داشته و تغییرات آن‌چنانی ندارد. شاید مؤلفه‌های اثرگذار بلندمدت و سیاست‌های فعالانه بازار کار در بهره‌وری نیروی کار تغییر ایجاد کنند. سناریوی ادامه روند فعلی، یک رشد تدریجی و نسبتاً ملایم را برای بهره‌وری نیروی کار در نظر گرفته است.

نمودار ۳- بهره‌وری نیروی کار

۳-۱- رشد

رشد اقتصادی کشور در بین سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ به شدت سرکوب شده بود و خوش‌بینی‌ها نسبت به بهبود در روند آینده اقتصاد کاملاً از بین رفته بود. با اتمام همه‌گیری کرونا که در کنار تشدید تحریم‌ها رکود اقتصادی را در سال‌های پایانی دهه ۹۰ شدت بخشیده بود، اقتصاد ایران تا حدی خود را بازبایی کرد. رشد اقتصادی سال‌های ۱۴۰۰ را می‌توان تلاش اقتصاد برای بازگشت به مسیر بلندمدت خود دانست که با بکارگیری ظرفیت‌های بلااستفاده ناشی از دوره رکود انتهای دهه ۹۰ محقق شده است. اما این رشد بزرگ روند میرایی داشته، چرا که برای تداوم مسیر نیازمند مولفه‌های دیگری

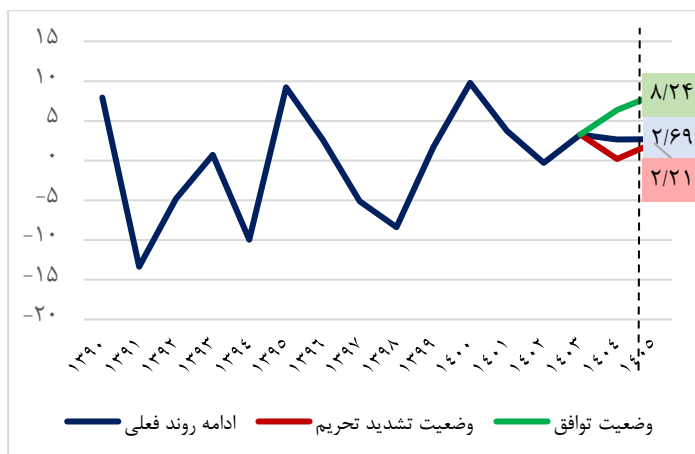
است. در آستانه مذاکرات ایران و آمریکا باید انتظار داشت شوک دیگری به اقتصاد کشور وارد آید. از این رو بر اساس سه سناریو رشد اقتصادی سال ۱۴۰۵ در نمودار شماره (۴) پیش‌بینی شده است.

پیش‌بینی رشد اقتصادی سال ۱۴۰۵ در سناریوی تشدید تحریم‌ها نشان می‌دهد، رشد اقتصادی به حدود ۲.۲۱ درصد محدود می‌شود. این سناریو بیانگر وضعیتی است که در آن محدودیت‌های بین‌المللی افزایش یافته، درآمدهای ارزی کاهش می‌یابد و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی با موانع جدی مواجه می‌شود. در چنین شرایطی، اقتصاد ایران احتمالاً با رکود نسبی، کاهش اشتغال، و افت سرمایه‌گذاری مواجه خواهد شد. هر چند بر اساس این پیش‌بینی در سال اول رشد اقتصادی به صفر میل نمی‌کند اما باید حتی انتظار رشد کمتر از این عدد را هم داشت. چرا که سال جاری به لحاظ بارش سال خشکسالی به حساب می‌آید و از سوی دیگر ناترازی برق منجر به قطعی برق مقطعی در دوره‌های مختلف سال جاری خواهد شد که منجر به کاهش شدید رشد بخش کشاورزی و بخش صنعت می‌شود. در نتیجه تشدید تحریم‌ها و کاهش رشد بخش نفت احتمالاً منجر به سرکوب شدید رشد اقتصادی می‌گردد.

در مقابل، سناریوی لغو همه تحریم‌ها یا وضعیت توافق، رشد اقتصادی را تا حدود ۸.۲۴ درصد در سال ۱۴۰۵ پیش‌بینی می‌کند. این رشد چشمگیر ناشی از افزایش دسترسی به منابع مالی بین‌المللی، بازگشت سرمایه‌گذاران خارجی، رشد صادرات نفت و غیرنفتی، و بهبود فضای کسب‌وکار داخلی

است. باتوجه‌به تجربه سال ۱۳۹۵ از گشایش اقتصادی ناشی از قرارداد برجام، احتمال تحقق نرخ رشد اقتصادی پیش‌بینی شده در خط سبز نمودار و حتی فراتر از آن وجود دارد. با آزادسازی منابع ارزی و تسهیل مبادلات، شاهد افزایش تولید و جهش قابل توجه در نرخ رشد اقتصادی خواهیم بود. در سناریوی ادامه روند فعلی، رشد اقتصادی به حدود ۲/۶۹ درصد می‌رسد که اگرچه از سناریوی تشدید تحریم شرایط تفاوت چندانی ندارد و وضعیت تنها کمی بهتر است. ریشه این روند احتمالا در ناترازی انرژی و خشکسالی در کشور خواهد بود. وضعیت منعکس‌کننده حفظ وضع موجود به معنی ادامه محدودیت‌های گذشته است که یک رشد اقتصادی با روندی میرا و فاقد ظرفیت‌ها متحول‌کننده اقتصاد است.

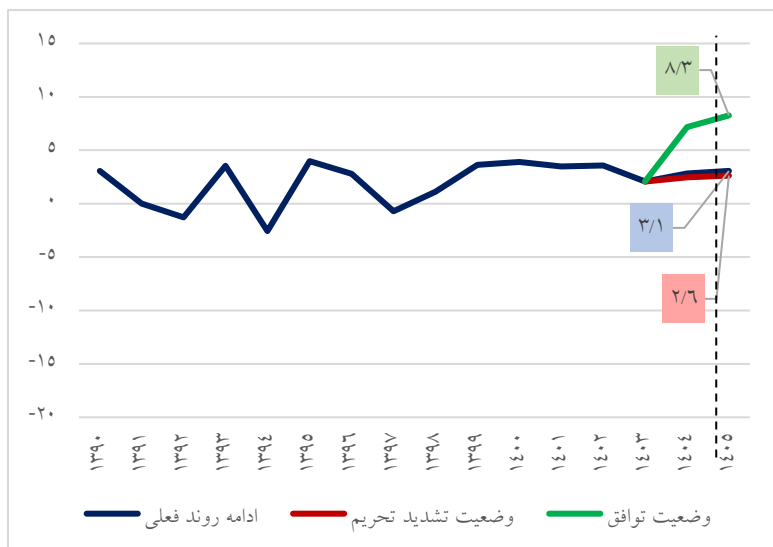
نمودار ۴- رشد اقتصادی

درآمدهای نفتی و وابستگی بالای اقتصاد ایران به نفت، شاخص رشد اقتصادی بدون نفت را نیز بااهمیت می‌کند. رشد اقتصادی وابسته به نفت معمولاً نسبت به تحریم‌ها حساسیت بالایی داشته؛ اما سایر بخش‌های اقتصادی نیز از کانال‌های سرمایه‌گذاری و فناوری پایین از شرایط تحریمی اثر می‌پذیرند. نمودار شماره (۵) نشان دهنده شاخص رشد اقتصادی بدون نفت است. در سناریوی تشدید تحریم‌های بین‌المللی (منحنی قرمز)، با افزایش ریسک حاکم بر اقتصاد ایران رشد اقتصادی بسیار محدود (در حدود ۲/۶ درصد) شده است. همچنین تأثیر منفی بر انتظارات فعالان اقتصادی می‌تواند نرخ رشد کشور را بنا به دلایلی که گفته شد حتی به سطح پایین‌تر از این برساند. در سناریوی تداوم وضعیت فعلی (منحنی آبی)، تفاوت چندانی با شرایط افزایش شدت تحریم‌ها نداشته (حدود ۳/۱) که نشان می‌دهد نرخ رشد اقتصادی حتی با حفظ شرایط فعلی، روندی نزولی خواهد داشت.

در مقابل، سناریوی لغو تحریم‌ها (منحنی سبز)، فرصت‌های قابل توجهی را برای رشد بخش غیرنفتی اقتصاد فراهم می‌آورد. رشد اقتصادی در حالت کاهش تحریم‌های اقتصادی به حدود ۸/۳ درصد خواهد رسید که می‌تواند از مجرای رفع محدودیت‌های تجاری و مالی، تسهیل جذب سرمایه‌گذاری خارجی در صنایع غیرنفتی، افزایش دسترسی به فناوری‌های نوین و بازارهای جهانی، و بهبود فضای کسب‌وکار باشد.

نمودار ۵- رشد بدون نفت

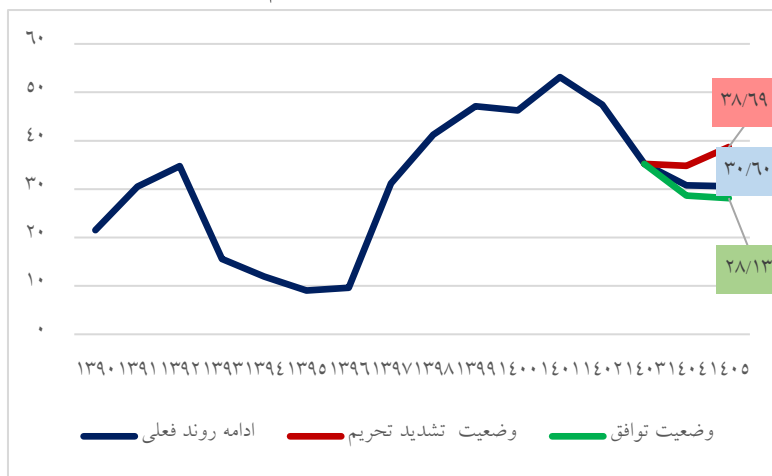
۴-۱- تورم

نرخ تورم در ایران بعد از خروج آمریکا از برجام اوج گرفت به طوری که از سال ۱۳۹۹ تا سال ۱۴۰۲ اقتصاد ایران تورم بالاتر از ۴۰ درصد را هرسال تجربه کرده است. در ابتدا سال ۱۳۹۷ با اخبار خروج آمریکا از برجام اثر انتظارات باعث شوک در روند تورمی شد و چند سال بعد همه گیری کرونا رکود تورمی را به آن اضافه کرده. البته برای سال‌های بعد از ۱۴۰۰ شوک‌های تورمی وارد شده به اقتصاد تخلیه شده و تورم روند نزولی داشت و شاید اگر اجرای طرح اصلاح نرخ ارز ترجیحی نبود، یکی دو سال زودتر، تورم به زیر چهل درصد

کاهش می‌یافت. تورم در سال ۱۴۰۳ حدود ۳۵ درصد محاسبه شده که ادامه روند کاهشی بعد از همه‌گیری کرونا است.

با نگاه به پیش‌بینی‌ها (نمودار شماره ۶)، سناریوی «تشدید تحریم» (خط قرمز) بالاترین نرخ تورم را برای سال ۱۴۰۵ پیش‌بینی می‌کند، به طوری که نرخ تورم می‌تواند به حدود ۳۹ درصد برسد. ظرفیت تورم اقتصاد از ناحیه تحریم تا حد زیادی اشغال شده و حتی در سناریوی بدبینانه سطح تورم به بالاتر از ۴۰ درصد نمی‌رسد. در مقابل، سناریوی «لغو تحریم» (خط سبز) پایین‌ترین نرخ تورم را برای سال ۱۴۰۵ متصور است و پیش‌بینی می‌کند که نرخ تورم می‌تواند به زیر ۳۰ درصد کاهش یابد. سناریوی «ادامه روند فعلی» (خط آبی) یک وضعیت میانی را نشان می‌دهد و پیش‌بینی می‌کند که اگر شرایط اقتصادی و سیاسی به همین منوال پیش برود، نرخ تورم در سال ۱۴۰۵ در حدود ۳۰ درصد خواهد بود. در مجموع، این نمودار به خوبی نشان می‌دهد که آینده نرخ تورم در ایران تا حد زیادی به تحولات سیاسی و اقتصادی پیش رو، به ویژه در زمینه تحریم‌ها، بستگی دارد و سناریوهای مختلف می‌توانند پیامدهای متفاوتی بر سطح قیمت‌ها در کشور داشته باشند اما نوسانات تورم حداقل در سال پیش رو، بازه محدودی خواهد داشت و احتمالاً شاهد شوک‌های ناگهانی قابل توجه نخواهیم بود.

نمودار ۶- پیش‌بینی تورم

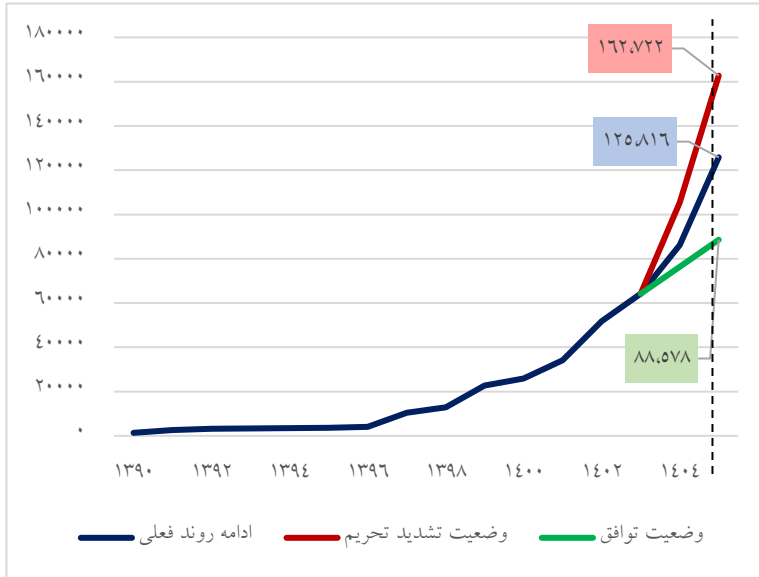

۱-۵- نرخ ارز

نرخ ارز بازار آزاد ایران یکی از حساس‌ترین متغیرهای اقتصاد ایران در واکنش به تحریم‌ها بوده است. محدودیت‌های عرضه و فشار تقاضا که همه تحت‌تأثیر انتظارات است، باعث شده که هر خبر مثبت و یا منفی از روابط خارجی کشور موجب تغییر در نرخ ارز شود. این حساسیت بالا و تغییرات زیاد به‌گونه‌ای بوده که بانک مرکز نیز به‌عنوان تنظیم‌قادر به کنترل نوسانات شدید نرخ ارز نبوده و محیط اقتصاد کلان کشور را برای برنامه‌ریزی به‌شدت پر ریسک کرده است. در چنین شرایطی که عدم اطمینان روح غالب بر اقتصاد است، عموماً تورم و رکود به‌صورت توأمان ظاهر می‌شوند و اقتصاد بیش از آن که معلول متغیرهای اقتصادی باشد از متغیرهای سیاسی تبعیت می‌کند.

نمودار شماره (۷) نرخ ارز را برای سال ۱۴۰۵ پیش‌بینی کرده است. بر اساس سناریوی افزایش شدت تحریم‌های اقتصادی نرخ ارز از عدد روانی صد هزار تومان فراتر رفته و به حدود ۱۶۸ هزار تومان می‌رسد. اما اگر روابط بین‌المللی کشور تغییر ویژه‌ای نکند پیش‌بینی می‌شود، نرخ ارز به حدود ۱۲۵ هزار تومان برسد. در نهایت در صورت بروز توافق بین‌المللی و رفع تحریم انتظار می‌رود نرخ ارز در سطح ۸۸ هزار تومان دست‌کم در کوتاه مدت باقی بماند. در این شرایط بانک مرکزی خریدار ارز خواهد بود تا از کاهش نرخ ارز به میزان که اقتصاد کشور را با یک شوک دیگر روبه‌رو کند جلوگیری می‌کند.

نمودار ۷- نرخ ارز (دلار) بازار آزاد (تومان)

۲- دولت

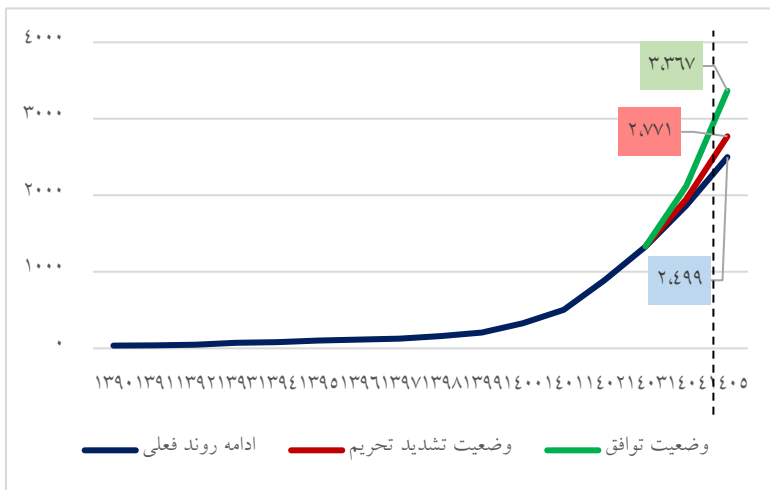
۲-۱- درآمد مالیاتی

کاهش درآمدهای نفتی ناشی از فشار تحریم‌های اقتصادی در دهه نود و در سال‌های ابتدای دهه ۱۴۰۰ باعث شد درآمدهای دولت حاصل از فروش نفت کاهش یابد. این کاهش در حالی است که هزینه دولت به واسطه پدیده وابستگی به مسیر، قدرت انعطاف کمی دارد. در حقیقت ماندگاری هزینه‌های دولت در ایران بسیار بیشتر از ماندگاری درآمدهای دولت است چرا که درآمدها عموماً از منابع پایدار تأمین نمی‌گردد. در چنین شرایطی بودجه دولت دچار کسری بودجه‌های شدید خواهد شد. این مسئله یکی از دلایل ساختاری بودن کسری بودجه در ایران است. با توجه به طولانی شدن محدودیت‌های درآمد نفتی برای دولت همانند آنچه که در دوران جنگ تحمیلی اتفاق افتاد، دولت ناچار به افزایش درآمدهای مالیاتی می‌کند (با توجه به اینکه هزینه‌ها ثابت هستند). این رویکرد ترکیب منابع مالی دولت را به نفع مالیات تغییر می‌دهد. اما مشکل آنجا است که فشار مالیاتی در زمانی بر اقتصاد وارد می‌شود که اقتصاد در تحریم و رکود قرار دارد یعنی افزایش مالیات بخشی از رفاه مردم و رشد اقتصادی را کاهش می‌دهد تا در بهترین حالت همان کیفیت قبلی از خدمات دولتی ارائه شود. نکته حائز اهمیت این است که تجربه تاریخی اقتصاد ایران نشان داده که بعد از اینکه محدودیت‌ها

برای بهبود درآمدهای نفتی کاهش یافت، گویی دولت به نقطه اول باز می‌گردد.

نمودار شماره (۸) درآمد مالیاتی دولت در سال‌های تحریم را نشان می‌دهد و برای سال ۱۴۰۵ در سه سناریو پیش‌بینی شده است. همانطور که مشاهده می‌گردد در سناریوی تشدید تحریم‌ها و ادامه روند فعلی درآمدهای مالیاتی دولت تقریباً نزدیک به هم افزایش می‌یابد. اما با کاهش محدودیت‌های اقتصادی درآمد مالیاتی دولت بلافاصله جهش خواهد کرد. این جهش می‌تواند به علت افزایش دستمزدها و درآمد بنگاه‌ها و افزایش میزان مالیات بر مصرف باشد. در نتیجه در سال اول لغو تمامی تحریم‌ها رشد درآمد مالیاتی دولت بشتر خواهد شد.

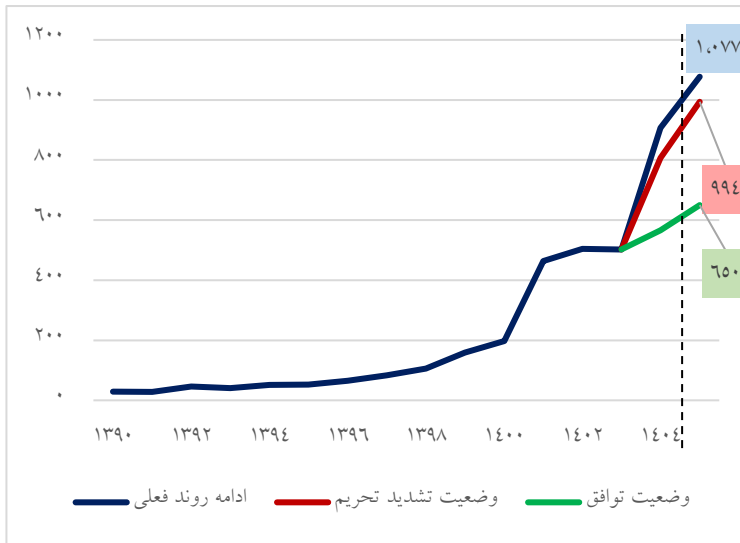
نمودار ۸- درآمد مالیاتی هزار میلیارد تومان

۲-۲- کسری بودجه

وابستگی بودجه دولتی به درآمدهای نفتی باعث شده اقتصاد ایران متحمل شوک‌های بسیاری ناشی از نوسانات این درآمدها باشد. بخش بزرگی از هزینه‌های دولت به‌صورت تاریخی از درآمدهای نفتی تأمین می‌شود که خود متأثر از قیمت‌های جهانی، میزان عرضه و حتی محدودیت‌های بین‌المللی است و در یک کلام «منابع پایداری» به حساب نمی‌آید. این وابستگی باعث ایجاد یک کسری بودجه پایدار در اقتصاد ایران شده است. یکی از اصلی‌ترین شاخص‌های که به‌عنوان پروکسی برای کسری بودجه در کشور مورداستفاده قرار می‌گیرد، کسری تراز عملیاتی است. این شاخص به این معنی است که دولت چه اندازه از هزینه‌های خود را با درآمدهای پایدار که عمدتاً مالیاتی هستند، پوشش می‌دهد. نمودار شماره (۹) داده‌های این شاخص مهم از بودجه را ارائه داده و برای سال ۱۴۰۵ پیش‌بینی کرده است. همانطور که انتظار می‌رفت با توجه به افزایش میزان مالیات در حالت لغو تحریم‌ها در سال اول کسری تراز عملیاتی رشد معقولی دارد. اما در سناریوی تشدید تحریم و ادامه روند فعلی به علت محدودیت‌های اقتصادی نمی‌توان انتظار داشت که درآمد مالیاتی به دلیل رشد محدود اقتصادی افزایش چشمگیری داشته باشد. بنابراین انتظار می‌رود که در صورت افزایش شدت تحریم و ادامه روند فعلی، کسری بودجه در کشور تعمیق شود.

نمودار ۹- کسری تراز عملیاتی (هزار میلیارد تومان)

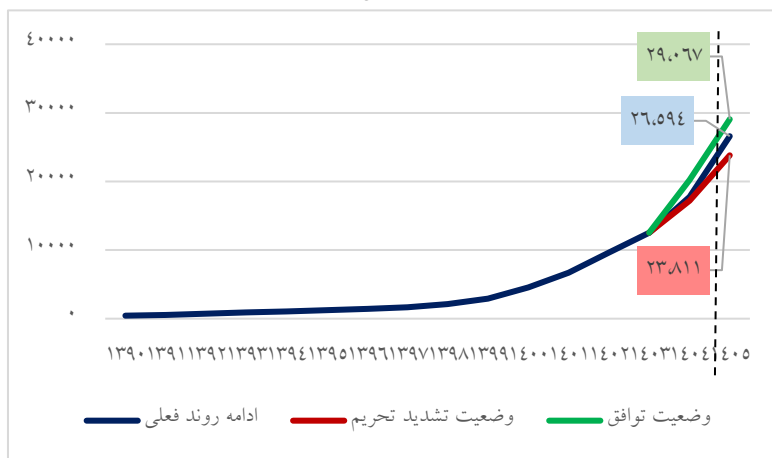
۳- متغیرهای اجتماعی

۳-۱- دستمزد

دستمزدها در اقتصاد از چند جهت دارای اهمیت است. فارغ از اینکه دستمزد قیمت نیروی کار است و تعادل بازار کار را شکل می‌دهد از یک سمت میزان رفاه را نشان می‌دهد و مبنای حق بیمه صندوق‌های بازنشستگی قرار می‌گیرند و از سمتی دیگر میزان مصرف خانوار را نشان می‌دهد که تقاضای کل اقتصاد را می‌سازد. در نتیجه دستمزد یکی از مؤلفه‌های مهم اقتصادی است که پیش‌بینی آن می‌تواند دلالت‌های بسیار مهمی داشته باشد. نمودار شماره (۱۰) نشان دهنده میانگین دستمزد کل اقتصاد ایران از سال ۱۳۹۰ تا رقم

پیش‌بینی برای سال ۱۴۰۵ است. بر اساس این نمودار میانگین دستمزد کل اقتصاد ایران در سناریوی خوش‌بینانه رفع تحریم به حدود ۲۹ میلیون تومان در ماه خواهد رسید. این عدد سقف توان ترمیم دستمزدها در اقتصاد کشور در صورت رفع تمام محدودیت‌ها در سال اول است که به معنی رشد متوسط دستمزدهای اقتصاد به اندازه ۵۰ درصد است. اما در سناریوی مقابل یعنی تشدید تحریم به نظرم می‌رسد باوجود تورم بالا دستمزدهای در اقتصاد تا حدی سرکوب شود. متوسط رشد دستمزد در سناریوی تشدید تحریم حدود ۲۳ میلیون تومان در ماه است که به معنی رشد حدود ۳۵ درصدی است. اما سناریوی ادامه روند موجود که یک سناریوی بینابینی نزدیک به حالت تحریمی اقتصاد ایران است، متوسط دستمزدها در کشور به حدود ۲۶ میلیون تومان رسیده که رشد حدود ۴۵ درصدی را نشان می‌دهد.

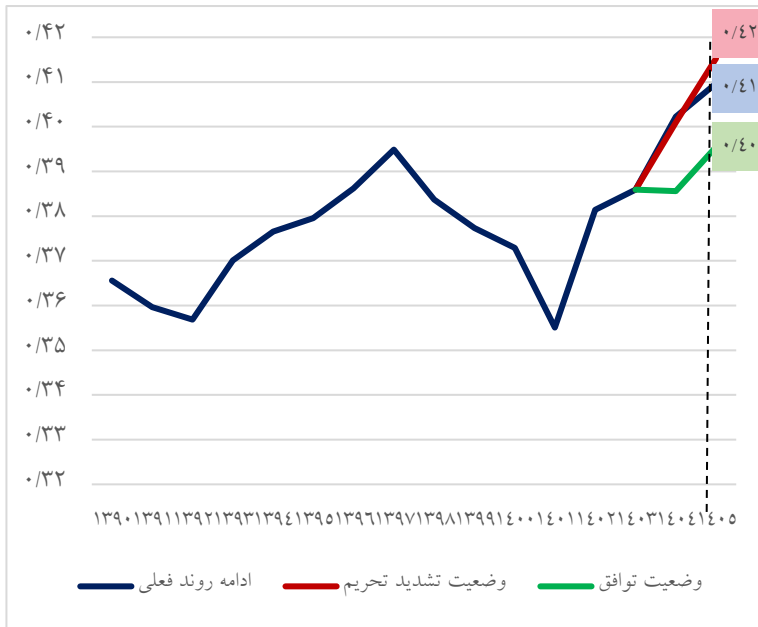
نمودار ۱۰- میانگین دستمزد کل اقتصاد - هزار تومان در ماه

۳-۲- نابرابری

نابرابری یکی از شاخص‌های محبوب در ادبیات مطالعاتی رشته اقتصاد است. مطالعات نشان می‌دهد که نابرابری بیش از فقر مدل‌سازی شده که نشان از اهمیت نابرابری در اقتصاد است. مهم‌ترین شاخص نابرابری، شاخص ضریب جینی است که نابرابری در درآمد را نشان می‌دهد. ضریب جینی در اقتصاد ایران در دهه ۹۰ نسبت به دهه ۸۰ کاهش یافته در حالیکه نرخ فقر افزایش داشته است. به بیان دیگر جامعه ایران در دهه ۹۰ نسبت به دهه ۸۰ جامعه‌ای برابرتر اما فقیرتر است. عموماً ضریب جینی بعد از دوره‌های توزیع یارانه نقدی کاهش می‌یابد اما پس از مدتی با کاهش ارزش یارانه نقدی به واسطه تورم مجدد به جای اولیه بر می‌گردد. نمودار شماره (۱۱) پیش‌بینی ضریب جینی در سال ۱۴۰۵ را نشان می‌دهد. با توجه به پیش‌بینی صورت گرفته ضریب جینی در صورت تحقق سناریوی تشدید تحریم‌ها، افزایش یافته و نابرابری را شدت می‌دهد. اما سناریوی رقیب یعنی وضعیت رفع همه تحریم‌ها ضریب جینی ایران را به میزان اندکی کاهش می‌دهد. احتمالاً به دلیل نیاز به رشد در مرحله اولیه رفع تحریم‌ها اقتصاد ظرفیت چندانی برای کاهش نابرابری نخواهد داشت، ولی کاهش فقر قابل توجهی صورت خواهد گرفت.

نمودار ۱۱- ضریب جینی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۴ بار دیگر در آستانه تحت تاثیر شوک‌های سیاسی بیرونی قرار گرفته است. روند متغیرهای اقتصادی ممکن است، وابسته به نتیجه مذاکرات خارجی اهداف متفاوتی را دنبال کنند. از این رو این گزارش سعی کرده با استفاده از مدل VAR به پیش‌بینی متغیرهای اصلی اقتصاد کشور برای افق سال ۱۴۰۵ در سه سناریو پردازد. نتایج حاصل از پیش‌بینی به ویژه در خصوص دو متغیر رشد اقتصادی و متغیر تورم بسیار نزدیک به نتایج حاصل از پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول است از این رو می‌توان ادعا کرده که اعداد پیش‌بینی شده در هر دو مدل مورد استفاده در سه سناریوی قابل اعتماد است.

پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که متغیرهای تشکیل سرمایه ثابت، بهره‌وری و ضریب جینی واکنش چندانی به شرایط تحریم نشان نخواهند داد. این عدم حساسیت ریشه در ماهیت بلندمدت بودن این دسته از متغیرها دارد. به عبارتی دیگر اقتصاد کشور وابستگی به مسیر خود را مدیون این دسته از متغیرها است که با شوک‌های کوتاه‌مدت تغییر چندانی نخواهند کرد. در حقیقت این متغیرها عموماً معلول شرایط نهادی کشور هستند که چهارچوبی ثابت در طول صدها سال پیدا کرده است.

نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌ها رشد اقتصادی، نرخ ارز، تورم و کسری بودجه که مهم‌ترین شاخص‌های اقتصاد کلان به حساب می‌آیند به شدت به نتایج حاصل از مذاکرات و حالات تشدید تحریم یا لغو تحریم و یا ادامه روند فعلی حساس هستند. به‌ویژه نرخ ارز که در حال حاضر نیز به اخبار مذاکرات واکنش نشان می‌دهد. در مورد تورم البته گویا حتی شرایط تحریمی در سال اول قرار نیست که باعث شود تورم مجدد به کانال ۴۰ درصد وارد شود اما می‌توان حدس زد که به راحتی در سال دوم اقتصاد ایران به سطح تورم ۴۰ درصد خواهد رسید. رشد اقتصادی نیز در صورت لغو تحریم‌ها جهش خوبی خواهد داشت ولی این جهش نه از طرف افزایش چشمگیر بهره‌وری سرمایه و نیروی کار یا جذب شدید سرمایه در کشور بلکه از طریق به کارگیری ظرفیت‌های مغفول مانده اتفاق خواهد افتاد.

تهران، خیابان سید جمال الدین اسدآبادی (یوسفآباد)، روبروی خیابان پنجاه و هشتم، ۴۴۳

تلفن: ۰۲۱-۸۸۰۶۵۰۱۶	دورنگار: ۰۲۱-۸۸۰۶۵۲۹۶
Info@Saba-Psi.ir	www.Saba-Psi.ir